

EEN BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN HET TIJDSCHRIFT VOOR SOCIAAL RECHT

Bruno DEBAENST,

Postdoctoraal Onderzoeker FWO

Vakgroep Grondslagen en Geschiedenis van het Recht

Faculteit Rechtsgeleerdheid Universiteit Gent

INHOUD

1. De <i>Belle Epoque</i> en het ontstaan van de eerste 'sociaalrechtelijke' tijdschriften in België	777
2. Het interbellum	781
3. De Tweede Wereldoorlog	785
4. Van <i>Jurisprudence de louage d'ouvrage</i> tot <i>Tijdschrift voor Sociaal Recht NIEUWE STIJL</i>	787
5. Besluit	792

... maar gij zult hem dezelfde dag de prijs van zijn arbeid geven vóór zonsondergang, omdat hij arm is en alleen dat heeft om te leven (Deuteronomium XXIV - 15)⁽¹⁾

In het eerste nummer van het Tijdschrift voor Sociaal Recht 'nieuwe stijl' van 1994 staat in het editoriaal te lezen: 'Het Tijdschrift voor Sociaal Recht zag het levenslicht in 1913. Het is daarmee het oudste Belgische tijdschrift gespecialiseerd in sociaal recht'. Dit impliceert dat het Tijdschrift voor Sociaal Recht in 2013 zijn eeuwfeest viert, wat de perfecte aanleiding vormt voor een kleine excursie in de boeiende ontstaansgeschiedenis van de sociaal-rechtelijke tijdschriften in België in het algemeen en het Tijdschrift voor Sociaal Recht in het bijzonder.

L'éditorial du premier numéro de la Revue de droit social «nouveau style», de 1994, rappelle que «la Revue [...] a vu le jour en 1913, ce qui fait d'elle la plus ancienne revue belge spécialisée en droit social». En 2013, la Revue fête dès lors son centenaire. C'est l'occasion d'explorer les origines des revues de droit social en Belgique et en particulier celles de la Revue de droit social.

---

(1) Dit uittreksel uit de Bijbel werd van 1929 tot en met 1961 steevast vermeld op de voorpagina van de directe voorlopers van het *Tijdschrift voor Sociaal Recht*: de 'Rechtspraak omtrent werk- en dienstverhuring – Tijdschrift van de werkrechtscraden' en het 'Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten'.

1. DE BELLE EPOQUE EN HET ONTSTAAN VAN DE EERSTE 'SOCIAALRECHTELIJKE' TIJDSCHRIFTEN IN BELGIË

Het jaar 1886 wordt traditioneel genoemd als het startschot voor het ontstaan van de sociale wetgeving in België⁽²⁾. Zoals welbekend leidde de aanhoudende economische crisis dat jaar tot een industriële *jacquerie*, die door het leger onder leiding van generaal Vandersmissen bloedig neergeslagen werd. Het vormde de rechtstreekse aanleiding voor de oprichting van een arbeidscommissie ('*Commission du travail*'), die de wantoestanden in de wereld van nijverheid en arbeid moest bestuderen en de nodige oplossingen aanreiken⁽³⁾. In tegenstelling tot voorgaande initiatieven⁽⁴⁾ werden in de daaropvolgende jaren daadwerkelijk een aantal wetten ter bescherming van de arbeiders gestemd, zoals de wet op de bescherming van het loon in 1887 en de wet op de vrouwen- en kinderarbeid in 1889⁽⁵⁾. In de wetenschappelijke literatuur bestaat er enige discussie of deze vroegste wetgeving wel als 'sociale wetgeving' bestempeld kan worden, aangezien zij nog een duidelijke liberale stempel droeg en enkel de ergste wantoestanden de wereld uithielp⁽⁶⁾.

Het belang van deze vroege 'sociale' wetgeving schuilt vooral in het feit dat de overheid voor het eerst sinds lang tussenbeide kwam in de individuele arbeidsrelaties om de arbeiders te beschermen. Gedurende de negentiende eeuw bestond er onder invloed van de dominante liberale ideologie immers een grote weerstand tegen elke vorm van staatsinterventie. Langzaam maar zeker deed zich een mentaliteitswijziging voor bij de machthebbers die het belang van een overheidsinterventie begonnen in te zien⁽⁷⁾. Een belangrijke mijlpaal in dit verband was de oprichting van de arbeidsinspectie in 1894⁽⁸⁾ en de oprichting van een nieuw, afzonderlijk ministerie van Nij-

-
- (2) J. PUISSANT, "1886 - la contre-réforme sociale? in P. VAN DER VORST (ed.), *1886/1887 - 1986/1987. Honderd jaar Belgisch sociaal recht*, Brussel, Bruylant, 1988, 67-100; J. DEFERME, "Geen woorden maar daden. Politieke cultuur en sociale verantwoordelijkheid in het België van 1886", *BTNG* 2000, 131-171; G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Antwerpen, Hadewijch, 1997; M. BRUWIER (ed.), *1886: La Wallonie née de la grève?*, Brussel, Labor, 1990, 196 p.
- (3) Deze onderzoekscommissie moest zich laten inlichten over de toestand van de industriële arbeid in België en de maatregelen bestuderen die verbetering konden brengen. Art. 1 KB 15 april 1886, *BS* 17 april 1886.
- (4) Er was bijvoorbeeld al een arbeidscommissie in de jaren 1840 die in 1848 een aantal aanbevelingen deed die evenwel dode letter bleven.
- (5) Wet 16 augustus 1887 relative à l'incessibilité et à l'insaisissabilité des salaires des ouvriers, *BS* 21 oktober 1887, *Pas.* 1887, 375-377; Wet 13 december 1889 concernant le travail des femmes, des adolescents et des enfants dans les établissements industriels, *BS* 22 december 1889, *Pasin.* 1889, 596-599.
- (6) J.-P. NANDRIN, "La genèse du droit du travail en Belgique. Plaidoyer pour la chronologie" in S. DAUCHY, J. MONBALLYU en A. WIJFFELS (eds.), *Auctoritates Xenia R.C. Van Caenegem oblata*, Brussel, KAWLSKB, 1997, 256-288; J.-P. NANDRIN, "La laborieuse genèse du droit social belge: une utopie récupérée?" in G. KURGAN-VAN HENTENRYK (ed.), *La question sociale en Belgique et au Canada XIXe-XXe siècle*, Brussel, ULB, 1988, 123-138.
- (7) Jo DEFERME noemde dit in zijn proefschrift een proces van 'atomisme' naar 'holisme'. J. DEFERME, *Uit de ketens van de vrijheid. Het debat over de sociale politiek in België. 1886-1914*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2007.
- (8) KB 21 september 1894 portant réorganisation de l'inspection du travail et du service de surveillance des établissements dangereux, insalubres ou incommodes, *BS* 28 september 1894, *Pasin.* 1894, 544-547. Dit KB is de rechtstreekse voorloper van het Algemeen Reglement voor de arbeidsbescherming (ARAB) en de wet van 4 augustus 1996 betreffende het welzijn van de werknemers bij de uitvoering van hun werk. W. VAN EECKHOUTTE, *Sociaal compendium '09-'10. Arbeidsrecht met fiscale notities*,

verheid en Arbeid in 1895, met Albert Nyssens als eerste bevoegde minister⁽⁹⁾. Deze nieuwe administratie leidde tot een ware explosie aan nieuwe regelgeving.

Een andere belangrijke mijlpaal in de geschiedenis van de sociale wetgeving was de Arbeidsongevallenwet van 1903⁽¹⁰⁾. De arbeiders die onder de toepassing van deze wet vielen, konden vanaf 1905 automatisch genieten van een schadevergoeding die (voornamelijk) via een systeem van arbeidsongevallenverzekeringen gefinancierd werd⁽¹¹⁾. Nadeel was wel dat zij niet langer voor de rechtbank konden procederen op basis van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht, aangezien de werkgevers een burgerrechtelijke immunitet verkregen⁽¹²⁾. Hiermee kwam een drastisch einde aan een bloeiende tak van het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht⁽¹³⁾, maar de leemte die hierdoor ontstond in de rechtspraak werd al vlug opgevuld door de talloze betwistingen waar de toepassing van de nieuwe wet van 1903 aanleiding toe gaf.

Langzaam maar zeker ontstond op die manier het gevoel van een '*droit nouveau*', om Edmond Picard, de belangrijkste Belgische jurist van dat ogenblik te citeren⁽¹⁴⁾. Over dit nieuw 'sociaal' recht werd druk geschreven in de algemene juridische tijdschriften van dat ogenblik, zoals de *Belgique judiciaire* en de *Journal des Tribunaux*. Er ontstonden evenwel ook nieuwe tijdschriften die meer dan gemiddeld aandacht besteedden aan dat nieuwe 'sociaal' recht.

Een eerste categorie waren de publicaties van het nieuwe ministerie van Nijverheid en Arbeid. Zo was er in 1894-1895 het *Bulletin spécial de l'inspection du travail*, met een overzicht van de werkzaamheden van de nieuwe arbeidsinspectie. Vanaf 1896 werden deze verslagen gepubliceerd als de *Rapports annuels de l'inspection du travail*.

Mechelen, Kluwer, 2009, 958 en volgende. Zie ook R. NUYTS, "Honderd jaar sociaal recht in België. De arbeidsveiligheid en het arbeidsmilieu", *Arbeidsblad* 1987, 1100.

- (9) KB 25 mei 1895 ministère de l'Industrie et du Travail, *BS* 26 mei 1895, *Pasin.* 1895, 175-176, zie ook *Bulletin spécial de l'inspection du travail* 1895, 144-145; zie ook *Bulletin spécial de l'inspection du travail* 1895, 144-145; voor een verdere geschiedenis van dit ministerie, zie A.R. PEETERS, "De administratieve structuren", *Arbeidsblad* 1987, 1132-1176; over de figuur van NYSSENS, zie C. DEJACE, *Albert Nyssens*, Leuven, 1901; over zijn werk, zie A. NAYER, *Les inspections sociales en Belgique*, Brussel, Vie ouvrière, 1980, 45-49.
- (10) B. DEBAENST, *Een proces van bloed, zweet en tranen. Juridisering van arbeidsongevallen in de negentiende eeuw in België*, Brussel, KVABWK, 2011, 502 p.
- (11) M. DEMEUR, *Le risque professionnel: traité théorique et pratique de la loi du 24 décembre 1903 sur la réparation résultant des accidents du travail*, Brussel, Larcier, 1908, 926 p.
- (12) V. VERVLIET, *Burgerrechtelijke aansprakelijkheid voor arbeidsongevallen en beroepsziekten*, Brussel, Larcier, 2008, III + 116 p. en V. VERVLIET, *Buitencontractuele aansprakelijkheid bij risico's: betekenis en draagwijdte van de buitencontractuele aansprakelijkheid doorheen de evolutie van de professionele risicoverzekering*, Antwerpen, Intersentia, 2007, XX + 679 p.
- (13) B. DEBAENST, "Als de tak te zwaar wordt, breekt ze af. Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht inzake arbeidsongevallen in België (1870-1903)" in B. DEBAENST en B. DELBECKE, *Vangnet of springplank? Het buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht in een moderne samenleving (1804-heden)*, Brugge, die Keure, te verschijnen.
- (14) Het standaardwerk over Edmond PICARD is zonder enige twijfel: B. COPPEIN, *Dromen van een nieuwe samenleving: intellectuele biografie van Edmond Picard*, Gent, Larcier, 2011, XV + 423 p.; over zijn visie op de 'vermaatschappelijking van het recht', zie: B. COPPEIN, "Le droit qu'une partie de la nation n'a pas". Edmond Picard en de vermaatschappelijking van het recht in België tijdens het fin de siècle", *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2008, 375-409. Zie ook het recente P. ARON en C. VANDERPELEN-DIAGRE, *Edmond Picard (1836-1924). Un bourgeois socialiste belge à la fin du dix-neuvième siècle*, Brussel, Thèses et essais, Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique, 2013, 340 p.

Het ministerie van Nijverheid en Arbeid was vanaf 1896 ook verantwoordelijk voor de uitgave van het *Arbeidsblad/Revue du travail*. Dit blad bevatte een bont amalgaam aan uiteenlopende informatie, zoals een bespreking van de arbeidsmarkt, arbeidsnieuws, arbeidswetgeving en rechtspraak. Het *Arbeidsblad* werd zowel in het Frans als in een vorm van schabouwelijk Nederlands gepubliceerd. In 1897 volgde ook nog een *Annuaire de la législation du travail*, met een overzicht van de relevante binnen- en buitenlandse arbeidswetgeving. Deze overheidspublicaties weerspiegelden de enorme toename aan regelgeving waaraan de industriële sectoren in de laatste jaren van de negentiende eeuw onderworpen werden.

De toenemende juridisering van de wereld van nijverheid en arbeid leidde tot een nieuwe specialisatie op het kruispunt van recht en industrie, het zogenaamde '*industriël recht*' ('*droit industriel*'). Het bleek om een lucratief gat in de markt te gaan en al snel waagden de eerste goudzoekers hun kans. Onafhankelijk van elkaar werden zo in 1898 drie nieuwe juridische tijdschriften opgericht.

Als eerste, en overigens minst belangrijke, was er de *Revue pratique et juridique des accidents du travail*. Zoals uit de titel blijkt, richtte dit tijdschrift uitgegeven door Larcier haar pijlen vooral op de arbeidsongevallen en alles wat ermee te maken had, zoals preventie, arbeidshygiëne, verzekering, wetgeving en rechtspraak⁽¹⁵⁾. Het was geen lang leven beschoren: het tijdschrift verscheen slechts één jaar, van 1 maart 1898 tot 15 februari 1899 en verdween toen definitief van de markt.

Dan was het initiatief van Michel Bodeux, substituut-procureur des Konings te Luik toch succesvoller. Bodeux, die al langer geïnteresseerd was in de materie⁽¹⁶⁾, was de stichter van de *Revue pratique du droit industriel*, een maandelijks tijdschrift gespecialiseerd in het nieuwe industriële recht. In het openingsnummer gaf Bodeux aan dat zijn tijdschrift in de eerste plaats bedoeld was als hulpmiddel voor de industriëlen, via de verduidelijking van wetgeving en de analyse van rechtspraak. In ieder geval zou het tijdschrift praktisch van inslag zijn en louter theoretische debatten mijden⁽¹⁷⁾. Het industriële recht werd in het tijdschrift opgedeeld in vijf categorieën: de verhoudingen van de industriëlen met I. de staat; II. derden; III. de andere industriëlen; IV. de arbeiders en V. de consumenten⁽¹⁸⁾.

Het derde, eveneens succesvolle, tijdschrift was de *Revue des questions de droit industriel – Recueil de doctrine, de législation & de jurisprudence industrielles* opgericht door Jules Smeysters, een advocaat van de balie van Charleroi. In het eerste nummer verklaarde de redactie dat de vraagstukken in verband met industrieel recht steeds belangrijker werden. De uitbreiding van de industrie zorgde namelijk voor een voortdurende toename van juridische problemen. Daarnaast had de invoering van talloze arbeidswetten en hun toepassing voor veel discussie gezorgd. Tenslotte werden de rechtbanken ook overspoeld door rechtszaken in verband met arbeidsongevallen.

(15) E. HOLTHÖFER, *Beiträge zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Klostermann, 1993, 66.

(16) Michel BODEUX was de auteur van een lijvig boek over de arbeidsovereenkomst in 1896: M. BODEUX, *Études sur le contrat de travail*, Leuven/Parijs, Uystpruyt/Dieudonné, 1896, 542 p.

(17) 'On le voit, notre Revue restera sur le terrain de la pratique. Nous nous abstenons de débats théoriques'. M. BODEUX, "Avis", *Revue pratique du droit industriel* 1898, 2.

(18) M. BODEUX, "Liberté de l'industrie", *Revue pratique du droit industriel* 1898, 9.

De *Revue des questions de droit industriel* hechtte net als de *Revue pratique du droit industriel* veel belang aan de rechtspraktijk. Dit weerspiegelde zich allereerst in de redactieraad: van de tien redactieleden in 1901 waren er maar liefst negen advocaat, waarvan vier van de balie van Charleroi⁽¹⁹⁾. Het aantal redactieleden nam in de daaropvolgende jaren snel toe, tot 27 in 1905. De gerichtheid op de rechtspraktijk bleek verder uit de inhoud, die veel rechtspraak bevatte, maar ook tal van doctrinaire bijdragen over industriële topics. Het tijdschrift bleek goed aan te slaan en had een groeiend aantal abonnees. Het totaal aantal pagina's fluctueerde tussen de 500 à 600 per jaar, waarmee het groter was dan de *Revue pratique du droit industriel*, dat ter illustratie in 1904 precies 394 pagina's telde.

In 1903 werd de titel omgevormd naar '*Revue des accidents du travail et des questions de droit industriel*'. De redactie speelde hiermee in op de nieuwe wet op de arbeidsongevallen: door de titelwijziging wilde de redactie tonen dat zij aanzienlijke aandacht zou besteden aan dit nieuwe rechtsgebied, naast de aandacht die zij zou blijven besteden aan andere problemen van industrieel recht. De redactie zag zich genooddacht nog een andere wijziging door te voeren: door de toename van het aantal gerechtelijke uitspraken was het onmogelijk geworden om ze allemaal *verbatim* te publiceren⁽²⁰⁾. Zij zou in de toekomst een selectie maken en daarnaast rechtspraakoverzichten publiceren. Een eerste reeks werd verzorgd door de bekende socialistische politicus en advocaat Jules Destrée, over de gerechtelijke evaluatie van schadevergoedingen. Albert Capitaine, een advocaat van de Luikse balie, was verantwoordelijk voor het rechtspraakoverzicht van het intellectueel eigendomsrecht. Als laatste was er Maurice Demeur, die een overzicht zou maken van de rechtspraak inzake ongevallen, de arbeidsovereenkomst en verzekeringen onder het regime van de buitencontractuele aansprakelijkheid. Hij was ook verantwoordelijk voor het rechtspraakoverzicht van de gerechtelijke uitspraken over de toepassing van de wet op de arbeidsongevallen van 1903⁽²¹⁾. Maurice Demeur zou zich al snel ontpoppen tot de belangrijkste steunpilaar van de *Revue*. Zo werd hij in 1904 de redactiesecretaris en in 1905 hoofdredacteur, samen met stichter Jules Smeysters. Enkele jaren later, in 1907 werd hij de enige hoofdredacteur, wat hij zou blijven tot zijn overlijden in 1939. Het is niet overdreven om Maurice Demeur te omschrijven als '*Mister Revue*': in de periode voor de Eerste Wereldoorlog vulde hij op zijn eentje maar liefst 1.212 pagina's. Het grootste deel daarvan bestond uit zijn reeds vermelde rechtspraakoverzichten, maar hij schreef ook een aanzienlijk aantal andere doctrinaire bijdragen.

Op 1 mei 1914 kregen de twee hierboven besproken *Revues* het gezelschap van de *Jurisprudence du travail*. *Revue des Conseils de prud'hommes et de législation sociale*. Initiatiefnemer was Louis-Théodore Léger, advocaat aan de Brusselse balie en – vooral

(19) Wij beschikken helaas niet over informatie in verband met de samenstelling van de redactie in de periode 1898-1900.

(20) "Le développement sans cesse croissant de la jurisprudence industrielle, l'intérêt qui, d'autre part, se rattache à l'étude des questions doctrinales, auxquelles notre Revue s'efforce de donner l'hospitalité la plus large, ont créé une matière si considérable, qu'il est impossible de reproduire dans un organe mensuel, comme la Revue des accidents du travail et des questions de droit industriel, toutes les décisions rentrant dans sa spécialité", *Revue des accidents du travail et des questions de droit industriel* 1903, 233.

(21) Dit leidde overigens tot de publicatie van een monumentaal, tweedelig werk over deze problematiek in 1907: M. DEMEUR, *Réparation et assurance des accidents du travail*, Tamines/Paris, Duculot-Roulin/Sirey, 1907.

– rechtskundig bijzitter (*‘assesseur juridique’*) in de werkrechtsheraad van Brussel. De functie van rechtskundig bijzitter was ingevoerd door de wet van 1910: wanneer de voorzitter geen jurist was, moest er bijkomend een jurist geïnstalleerd worden ⁽²²⁾. Op die manier kwam er in elke werkrechtsheraad één te zetelen, wat een belangrijke mijlpaal was in het proces van juridisering van deze instelling. De toenemende complexiteit en een groeiend identiteitsgevoel verklaren hoogstwaarschijnlijk de noodzaak aan een eigen huisblad. In ieder geval ging het hier, zoals de ondertitel al laat vermoeden, om een tijdschrift voor en door de werkrechtsheraaden. De steun van het werkveld blijkt uit het feit dat het tijdschrift onder de patronage stond van maar liefst vijf (van de zeven) voorzitters van werkrechtsheraaden van beroep en tien voorzitters van werkrechtsheraaden ⁽²³⁾. Bij de lange lijst van medewerkers en correspondenten tellen we maar liefst 43 rechtstreeks betrokkenen (griffiers, bijzitters, toegevoegde bijzitters en één ondervoorzitter) uit 31 werkrechtsheraaden verspreid over heel België ⁽²⁴⁾. Ook inhoudelijk ademde het tijdschrift de sfeer van de werkrechtsheraaden uit, met een overwicht aan rechtspraak van deze instellingen en doctrinaire bijdragen en wetgeving met de arbeidsrechten als rode draad. Helaas voor Léger ontstond zijn geesteskind onder een ongunstig gesternte, aangezien na slechts vijf nummers de Eerste Wereldoorlog losbarstte.

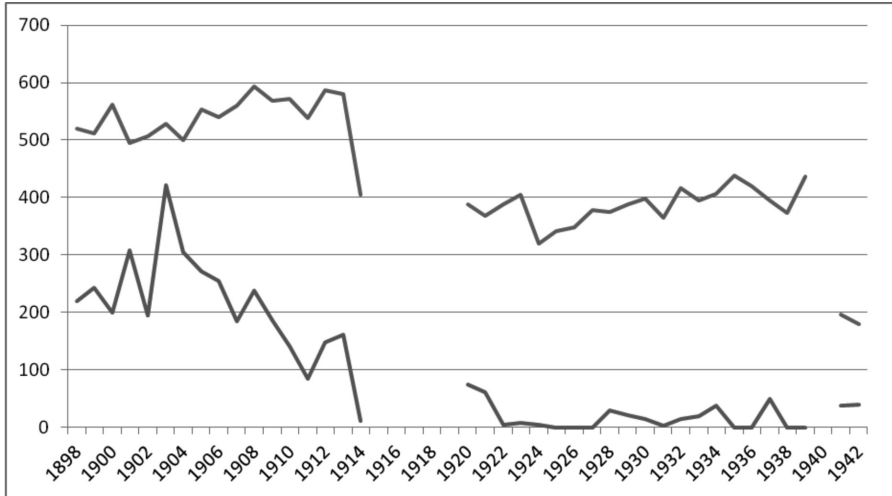
2. HET INTERBELLUM

De Eerste Wereldoorlog had een verwoestend effect op het zwaar geteisterde België en op de hierboven besproken tijdschriften. Voor de prille *Jurisprudence du travail* betekende het de onmiddellijke doodsteek. De *Revue pratique du droit industriel* verrees na de oorlog opnieuw kortstondig uit de as, om na één jaar toch nog een stille dood te sterven. Ook de redactie van de *Revue des accidents du travail et des questions de droit industriel* probeerde het tijdschrift onmiddellijk na de wapenstilstand opnieuw op te starten, maar door tal van moeilijkheden duurde het nog tot eind 1919 vooraleer men de draad kon oppikken. Bovendien had het tijdschrift veel van zijn pluimen verloren, zoals op de onderstaande grafiek duidelijk afgelezen kan worden.

(22) B. DEBAENST, “Op zoek naar de leek in de werkrechtsheraaden (1810-1867)” in D. DE RUYSSCHER, *Rechtspreken en lekenparticipatie: noodzaak of traditie?*, Maklu, 2013, te verschijnen.

(23) Het ging concreet om de voorzitters van de werkrechtsheraaden van beroep van Namen, Gent, Brussel, Bergen en Antwerpen en de voorzitters van de werkrechtsheraaden van Charleroi, Antwerpen, Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Node, Luik, Molenbeek, Vilvoorde, Elsene, Brussel en Gent.

(24) Andenne, Antwerpen, Brugge, Brussel, Kortrijk, Dinant, Eeklo, Fléron, Vorst, Gent, Halle, Elsene, Jemeppe-sur-Meuse, La Louvière, Lessen, Luik, Leuven, Mechelen, Molenbeek, Moeskroen, Namen, Oostende, Ronse, Roeselare, Schaarbeek, Sint-Joost-ten-Node, Dendermonde, Doornik, Turnhout, Verviers en Vilvoorde.

Grafiek: Aantal bladzijden in totaal (bovenaan) en aantal bladzijden doctrine (onderaan) van de *Revue des accidents du travail et du droit industriel* (1898-1942).

Het totale aantal jaarlijkse bladzijden zakte aanzienlijk, tot rond de 400 bladzijden gemiddeld, waarmee het tijdschrift tot een derde van zijn vooroorlogse omvang verloor. Een mogelijke oorzaak hiervoor waren papierschaarste en financiële problemen: daar waar de *Revue* voor de oorlog slechts 10 frank kostte, was dit in 1919-20 meer dan verdubbeld tot 25 frank. Door de naoorlogse inflatie steeg de abonnementsprijs geleidelijk tot 75 frank in 1930⁽²⁵⁾.

Er was evenwel nog een andere duidelijke tendens die reeds voor de oorlog bestond: na een piek in 1903 (met talloze analyses van de wet van 1903) nam het aandeel van de doctrinaire bijdragen geleidelijk maar gestaag af, ten voordele van rechtspraak. Bovendien veranderde de doctrine van karakter: daar waar het in het begin vooral over originele artikels ging, over tal van uiteenlopende onderwerpen, werden de rechtspraakoverzichten met het verstrijken van de jaren steeds belangrijker. Vooral na 1921 werd het aandeel van doctrinaire bijdragen verwaarloosbaar, wat mogelijkerwijze verklaard kan worden door de opkomst van een nieuw tijdschrift, het *Bulletin des Assurances*. Dit tijdschrift werd opgericht in 1921 als huisblad van de *Fédération des compagnies d'assurances*, dat het jaar daarvoor het levenslicht zag en een verre voorloper is van het huidige *Assuralia*. In het redactiecomité vinden we naast vier directeurs van verzekeringsmaatschappijen⁽²⁶⁾ een oude bekende terug: Maurice De-meur, de hoofdredacteur van de *Revue des accidents du travail et des questions de droit industriel*⁽²⁷⁾.

(25) 1921: 30 francs ; 1924: 35 francs ; 1925: 40 francs ; 1926: 45 francs ; 1927: 55 francs ; 1928: 60 francs ; 1929: 65 francs en 1930: 70 francs.

(26) Maingie, directeur van de Compagnie belge d'assurances générales sur la vie, Van Heugen, directeur van « Les Provinces Réunies », Verougstraete, directeur van L'Union belge en Vienne, directeur van L'assurance liégeoise.

(27) Het was niet de enige link tussen de twee tijdschriften: zij werden beide gedrukt door drukkerij Duculot te Tamines.

Tijdens de eerste jaren was het *Bulletin des Assurances* eerder beperkt van opzet. Op de Algemene Vergadering van de *Fédération* van 26 november 1926 sprak de secretaris-generaal de wens uit dat het *Bulletin* meer zou zijn dan een informatieblad en een overzicht van rechtspraak. Het moest de "spirituele link" worden tussen de verschillende aangesloten leden, zodat zij elkaar beter zouden leren kennen en appreciëren. In dit verband was het wenselijk dat de leden zelf actief zouden bijdragen aan het *Bulletin*, "qui doit être en plus d'une revue de jurisprudence, un organe de documentation et de doctrine digne de notre groupement, organe répandu largement et à la matière duquel pourraient se référer dans les cas épineux tous ceux s'intéressant aux questions si importantes et d'une si haute portée morale de l'assurance et de la prévoyance sociale."⁽²⁸⁾

Op de vergadering van 5 december 1928 bleek dat zijn oproep niet in dovemansoren gevallen was: de omvang van het *Bulletin* was op twee jaar tijd geëxplodeerd van 360 pagina's in 1926 tot maar liefst 1.344 pagina's in 1928. Ook inhoudelijk was het tijdschrift er met zevenmijlslaarzen op vooruitgegaan⁽²⁹⁾. Er werden niet minder dan 29 originele doctrinaire bijdragen geteld. Men had een alfabetische en analytische inhoudstafel toegevoegd. Er was een rubriek wetgeving met analyses van wetsvoorstellen en uittreksels van parlementaire debatten en een hoofdstuk documentatie met nieuwe reglementeringen uitgevaardigd door de administraties. De meest opvallende vernieuwing waren de fiches met rechtspraak op gekleurd papier, die gemakkelijk uitgenomen en geklasseerd konden worden. In 1929 en 1930 werd de warme oproep herhaald om mee te werken aan de doctrinaire bijdragen⁽³⁰⁾.

De daaropvolgende jaren beleefde het *Bulletin* een ware bloeiperiode, in die mate dat het in 1937 maatregelen moest nemen om niet te bezwijken onder haar eigen succes⁽³¹⁾. Tot dat jaar publiceerde het *Bulletin* zonder enige selectie alle rechtspraak die haar toegezonden werd. Het probleem was dat dit leidde tot een constante stijging van het aantal pagina's en een navenante stijging van de publicatiekosten. De redactie besloot hieraan te verhelpen door enkel nog de belangrijkste uitspraken integraal te publiceren en van de rest een samenvatting te maken op de rechtspraakfiches, eventueel vergezeld van een verwijzing naar andere juridische tijdschriften waarin de uitspraak eerder al gepubliceerd was. Hiertoe zou de redactie driemaandelijks de belangrijkste Belgische juridische tijdschriften uitvlooien⁽³²⁾. De redactie zag vele

(28) *Bulletin des assurances* 1926, 285.

(29) *Bulletin des assurances* 1928, 1016.

(30) "Mais une fois encore nous sollicitons votre collaboration à la rubrique doctrinale, collaboration sans laquelle notre périodique ne pourra répondre qu'à sa mission utilitaire mais ne sera pas le lien spirituel entre nous tous, le trait d'union au moyen duquel nous vivrons rapprochés les uns des autres par l'intelligence et par le cœur. Les natures d'élite se doivent de ne pas se confiner dans une peu généreuse abstention", *Bulletin des assurances* 1929, 551.

"Mais combien sa santé serait meilleure, combien il serait plus alerte, plus vivant, plus « up to date », si vous vouliez bien participer à son essor et œuvrant pour lui comme vous l'avez fait pour la Commission Mixte", *Bulletin des assurances* 1930, 715.

(31) "Editorial", *Bulletin des assurances* 1937, I.

(32) Het ging concreet om de volgende tijdschriften: *Pasicrisie*, *La Belgique Judiciaire*, *Journal des Tribunaux*, *Pandectes périodiques*, *Jurisprudence commerciale de Bruxelles*, *Jurisprudence commerciale des Flandres*, *Jurisprudence de la cour d'appel de Liège*, *Jurisprudence du Port d'Anvers*, *Journal des Juges de paix*, *Revue des accidents du travail*, *Revue du travail*, *Revue générale des assurances et des responsabilités*, *Revue du droit pénal*, *Rechtskundig Weekblad*, *Journal pratique de droit fiscal*, *Recueil de l'enregistrement en Bulletin des contributions directes*.

voordelen in deze werkwijze: er zou een meer volledige documentatie gegeven worden, het *Bulletin* zou gemakkelijker geconsulteerd kunnen worden (het volstond om de fiches te bekijken) en de omvang zou worden verminderd terwijl het belang zou stijgen ⁽³³⁾.

Vanaf 1939 verscheen het *Bulletin* elke twee maanden. Omdat er door het vele werk vertragingen opgelopen werden, besloot men twee nieuwe medewerkers in dienst te nemen ⁽³⁴⁾. In 1940 klopte de redactie zich op de borst dat het *Bulletin des Assurances* uitgegroeid was tot “*la première revue en matière d’assurances et de responsabilité et probablement même comme la revue juridique la plus importante du pays*” ⁽³⁵⁾. Het was natuurlijk niet het enige tijdschrift dat zich met de verzekeringsmaterie bezighield. Zo was in 1927 de *Revue Générale des Assurances et des Responsabilités* opgericht, waarmee Larcier dit keer wel een succesvol tijdschrift over aansprakelijkheid en verzekeringen in handen had: het bestaat nog steeds. Andere succesvolle tijdschriften die zich bezighielden met verzekeringen waren *Le Pélican. Organe propagateur des assurances* (1879-1939) en *La chronique des assurances et du commerce* (1895-1951) ⁽³⁶⁾. Gezien het beperkte opzet van deze bijdrage ga ik er niet dieper op in.

Enkele jaren later, in 1929, kwam ook Louis-Théodore Léger opnieuw met een initiatief op de proppen. De *Jurisprudence du louage d’ouvrage (Revue des Conseils de prud’hommes)/Rechtspraak omtrent werk- en dienstverhuring (Tijdschrift van de werkrechtshouders)* was, ondanks de andere naam, de rechtstreekse voortzetting van het vooroorlogse *Jurisprudence du travail*. De gelijkenissen waren in ieder geval te frappant om zomaar te negeren. Niet alleen de stichter was dezelfde, maar het nieuwe tijdschrift stond opnieuw onder patronage van een aantal voorzitters en ondervoorzitters van werkrechtshoudersraden en werkrechtshoudersraden in beroep ⁽³⁷⁾ en zijn medewerkers waren voornamelijk rechtskundige bijzitters ⁽³⁸⁾. Ook inhoudelijk ging het om een perfecte doorslag, met een massaal overwicht aan uitspraken van werkrechtshoudersraden, slechts sporadisch afgewisseld door een uitspraak van een ander soort rechtscollege ⁽³⁹⁾. De

(33) “Editorial”, *Bulletin des assurances* 1937, II-III.

(34) “Verslag 1939”, *Bulletin des assurances* 1939, 166; het ging om MARQUET, advocaat te Antwerpen en redactiesecretaris van de *Jurisprudence du Port d’Anvers* en F. WALEFFE jr., eveneens advocaat en bekend van juridische publicaties in verband met verzekeringen en aansprakelijkheden. “Editorial”, *Bulletin des assurances* 1939, I.

(35) “Verslag 1940”, *Bulletin des assurances* 1940, 167.

(36) Minder belangrijk waren de *Revue internationale des assurances* (1896-1898), de *Revue de jurisprudence des sociétés et des compagnies d’assurances* (1900-1911) en de *Revue internationale des assurances et de jurisprudence* (1908). E. HOLTHÖFER, *Beiträge zur Justizgeschichte der Niederlande, Belgiens und Luxemburgs im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Klostermann, 1993, 56-59.

(37) Tot het patronagecomité behoorden bij de oprichting de voorzitters van de werkrechtshoudersraden in beroep van Brugge, Antwerpen, Brussel, Gent en Luik. Er waren ook twee voorzitters en vier ondervoorzitters van werkrechtshoudersraden vertegenwoordigd.

(38) In het eerste nummer worden er 26 medewerkers vermeld, waaronder 19 rechtskundige bijzitters: 7 uit Brussel, 2 uit Antwerpen, Charleroi en Luik en verder de rechtskundige bijzitters van Binche, Mons, Oostende, Philippeville, Tielt en Ieper. De overige zeven waren advocaten bij het hof van beroep van Brussel.

(39) Ter illustratie: de eerste jaargang (1929) bevatte 76 uitspraken, waarvan slechts 3 niet van een werkrechtshoudersraad (een uitspraak van de burgerlijke rechtbanken van Dinant en Brussel en van het hof van beroep van Luik). Er waren 31 uitspraken van werkrechtshoudersraden van beroep (Brussel 13, Gent 7, Antwerpen 6, Luik 4 en Brugge 1) en 42 van gewone werkrechtshoudersraden (Brussel 15, Antwerpen 14,

doctrine bestond opnieuw voornamelijk uit bijdragen van werkrechters die bepaalde specifieke problemen uit de praktijk van de werkrechtersraden behandelden.

De nauwe band tussen het tijdschrift en de werkrechtersraden blijkt verder uit een aantal verslagen van gebeurtenissen uit de wereld van de werkrechters, zoals een verslag van de algemene vergadering van werkrechters in beroep te Brussel ⁽⁴⁰⁾ of een vergadering van de werkrechtersraad van beroep te Gent in 1929 ⁽⁴¹⁾. In 1933 zat in het tijdschrift een bijvoegsel met het voorstel om een "Vereeniging der Rechtskundige bijzitters van het Rijk" op te richten, naar het voorbeeld van de vrederechters, met als doel de rechtskundige bijzitters periodiek bijeen te brengen om rechtskundige, maatschappelijke, economische en beroepszaken te bespreken. De initiatiefnemer was Léopold Quoidback, op dat ogenblik de rechtskundig bijzitter van de werkrechtersraad van Fontaine-l'Évêque. Op 17 december 1933 zag de « *Union des assesseurs juridiques près des conseils de prud'hommes de Belgique* » het levenslicht, met drie doelstellingen: 1° *consolider la solidarité et la confraternité entre les assesseurs juridiques*; 2° *d'organiser des réunions dans le but d'étudier les lois existantes en toute matière intéressant la jurisprudence des Prud'hommes, en vue de leur application et de leur perfectionnement*; 3° *d'examiner toute question d'ordre professionnel*. Er was geen nood om een eigen tijdschrift op te richten, want dat bestond reeds: hoofdredacteur Léger, die aangesteld werd als secretaris van de nieuwe vereniging, was zo welwillend om zijn blad ter beschikking te stellen ⁽⁴²⁾. Het was het begin van een jarenlange innige verstrengeling.

3. DE TWEDE WERELDOORLOG

Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren de besproken juridische tijdschriften eenvoudig opgehouden te verschijnen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was dit anders. Nadat de Duitsers bliksemsnel doorheen West-Europa gewalst waren, hernam het gewone leven zijn gang. De *Revue des accidents du travail et des questions industriels* verscheen niet in 1940, maar dook opnieuw op in 1941 en 1942. Maurice Demeur, die in 1939 overleden was, werd er toen foutief vermeld als stichter en de eigenlijke *founding father* Smeysters was men blijkbaar helemaal vergeten. De nieuwe hoofdredacteur was Maurice Ingenbleek, advocaat bij het hof van beroep te Brussel. Het tijdschrift had zich duidelijk aan de tijdsgeest aangepast. Om te beginnen werd het plots tweetalig, terwijl het tevoren uniform Frans geweest was: de titel werd tweetalig en ook de inhoud was afwisselend in het Frans en het Nederlands. De inhoud was niet wezenlijk anders in vergelijking met de vooroorlogse periode, met uitzondering van één artikel van de nieuwe hoofdredacteur Maurice Ingenbleek over "De omwerking van onze sociale wetgeving" ⁽⁴³⁾. Dat bevatte enerzijds terechte kritieken op een aantal

---

Charleroi 6, Kortrijk 3 en Hoei, Lessen, Luik en Moeskroen elk 1). Enkele steekproeven leerden dat eenzelfde overzicht van arbeidsrechtelijke uitspraken aanwezig is in de daaropvolgende jaargangen.

(40) "La Réunion plénière des Conseillers Prud'hommes d'Appel de Bruxelles", *Jurisprudence du louage d'ouvrage* 1929, 32.

(41) "Eene vergadering van den werkrechtersraad van beroep te Gent", *Jurisprudence du louage d'ouvrage* 1929, 235.

(42) QUOIDBACH, de initiatiefnemer, werd aangesteld als ondervoorzitter, maar hij kon niet lang van zijn functie genieten: op de bijeenkomst van 25 november 1934 werd met verslagenheid kennisgenomen van zijn schielijk overlijden. *Jurisprudence du louage d'ouvrage* 1934, p. 236.

(43) Maurice INGENBLEEK was advocaat aan de Brusselse balie, toegevoegd vrederechter en lid van de Commission des accidents du travail causés par faits de guerre. Voor het overige heb ik weinig

gebreken van het sociaal recht op dat ogenblik, maar anderzijds verraadden enkele ideeën toch de invloed van de Nieuwe Orde, zoals de oproep om stakingen te verbieden⁽⁴⁴⁾ of het idee van de ondergeschiktheid van de enkeling aan de Staat⁽⁴⁵⁾. Feit is dat het vanaf 1943 niet meer verscheen en dat het na de oorlog ook niet meer zou opduiken.

Wat een verschil met de *Jurisprudence de louage d'ouvrage*, dat zonder enige twijfel patriottistisch genoemd kan worden. Dit ging terug op een lange traditie: reeds in 1929 kon in een verslag van een vergadering van de werkrechtshoofden in beroep van Gent gelezen worden hoe voorzitter de Cuyper verwees naar de magistratenopstand van 1918, die door alle Gentse werkrechtshoofden gesteund was⁽⁴⁶⁾. Meer nog, in heel Oost-Vlaanderen was er geen enkele aanhanger van een afzonderlijk Vlaanderen te vinden geweest onder de werkrechtshoofden en de verwerping van de collaborerende "Raad van Vlaanderen" was dan ook unaniem geweest. Deze anekdote vormt een goede illustratie voor de mentaliteit van deze magistraten, die grotendeels dezelfde waren in 1940 als in 1929. Op het eerste gezicht leek het alsof er geen vuiltje aan de lucht was: van 1940 tot 1943 bleef de *Jurisprudence* gewoon verschijnen. Toch breide er ondergronds verzet, dat 'subtiel' tot uiting gebracht werd in de jaargang van 1943: de redactie bracht toen een opvallende rode kader aan, wat samen met het zwart van de inkt en het geel van het papier de Belgische driekleur vertegenwoordigde. Na de oorlog verklaarde de redactie dat het toen al duidelijk was dat de dagen van de Duitse bezetting geteld waren – "*et il était bon de le souligner*"⁽⁴⁷⁾. Deze verzetsdaad bleef overigens niet zonder gevolgen: de publicatie van de *Jurisprudence* werd opgeschort door de Duitsers en hoofdredacteur Louis-Théodore Léger verdween voor zes weken achter de tralies.

Het *Bulletin des Assurances* dan. De oorlogsomstandigheden zorgden voor een kortstondige stilstand en de redactie zag zich genoodzaakt de nummers van juni en augustus samen te voegen, mede door de papierschaarste⁽⁴⁸⁾. Maar ondanks alle moeilijkheden kon de redactie toch trots melden dat het een van de eerste juridische publicaties was die op regelmatige basis zijn publicaties kon hervatten in België. Een van de redenen van dat succes was het feit dat de redactie over een ruime papierreserve beschikte, die niettemin gevaarlijk snel aan het slinken was, door de verplichting om een aantal mededelingen van de bezettende autoriteit te vermenigvuldigen, niet alleen naar de leden van de eigen organisatie, maar ook naar alle andere verzekeringsmaatschappijen die actief waren in België⁽⁴⁹⁾. Voor het overige was het hier "*business as usual*" tijdens de oorlog. Tijdens de vergadering van 1943 wees de secretaris-generaal op het grote succes van het *Bulletin*, dat van een groeiend aantal abonnees kon genieten. Er werd daarnaast besloten om een repertorium te maken van de recht-

---

teruggelaten over deze persoon. Mogelijkerwijze gaat het om een van de twee zonen van Jules Ingenbleek (1876-1953), secretaris van de Koning, liberaal gecoöpteerd senator, minister zonder portefeuille en gouverneur van de provincie Oost-Vlaanderen. Aanwijzing hiervoor is dat er in het Nationaal Biografisch woordenboek, bij de bespreking van Jules Ingenbleek, bij de bronnen verwezen wordt naar 'mevrouw Maurice Ingenbleek'. *NBW*, deel 9, 377-388.

(44) *Revue des accidents du travail et des questions industriels* 1941, 56.

(45) *Revue des accidents du travail et des questions industriels* 1942, 5.

(46) *Jurisprudence du louage d'ouvrage* 1929, 235-240.

(47) "Libération", *Jurisprudence du louage d'ouvrage* 1944-45, 1.

(48) *Bulletin des assurances* 1941, 10.

(49) *Bulletin des assurances* 1942, 6.

spraak en rechtsleer van de voorbije tien jaar van het *Bulletin*⁽⁵⁰⁾. Er werden hiervan 1.050 exemplaren gedrukt, waarvan er op 1 januari 1944 reeds 837 verkocht waren⁽⁵¹⁾. Het succes van het *Répertoire décennal* trok bovendien de aandacht op het *Bulletin*, wat ertoe leidde dat het *Bulletin* er elke dag nieuwe abonnees bijkreeg. Al zal het feit dat de meeste juridische tijdschriften ophielden te verschijnen in 1943-44 hier ook wel mee te maken gehad hebben. In ieder geval ondervond het *Bulletin* al bij al weinig hinder door de oorlogsomstandigheden, tot het derde semester van 1944, toen opgelegde beperkingen in het gebruik van papier de redactie dwongen om de omvang van het *Bulletin* te herleiden. Toch slaagde de redactie erin om de kwaliteit op peil te houden, onder andere door de marges te verkleinen. Door de bevrijding moest de publicatie gestaakt worden en het zou veel moeite kosten om ze weer op te starten⁽⁵²⁾.

Na de bevrijding hernam ook het *Jurisprudence de louage d'ouvrage* in 1945 zijn werking⁽⁵³⁾. In het eerste nummer bedankte de redactie al degenen die bijgedragen hadden tot de bevrijding, 'van af de Leden van den binnenlandschen wederstand tot de Vereenigde Naties'⁽⁵⁴⁾. De oorlog was op dat ogenblik nog niet beëindigd, maar de gebeurtenissen schenen een snel einde te beloven. De redactie besloot het editoriaal met de volgende wens: 'Wij wachten met ongeduld de bevrijding van Zijne Majesteit den Koning en van de Koninklijke Familie, van al onze burgerlijke weggevoerden en van onze Krijgsgevangenen. De bevrijding zal slechts volledig zijn op den dag dat deze ons zullen teruggegeven zijn.'

4. VAN JURISPRUDENCE DE LOUAGE D'OUVRAGE TOT TIJDSCHRIFT VOOR SOCIAAL RECHT NIEUWE STIJL

In de eerste jaren na de oorlog ging het *Jurisprudence de louage d'ouvrage* op de ingeslagen weg voort, tot Louis-Théodore Léger in 1947 als hoofdredacteur het gezelschap kreeg van Raymond Geysen. De nieuwe hoofdredacteur drukte al gauw zijn stempel op het tijdschrift, wat onder meer tot uiting kwam in een verandering van titel: vanaf 1948 ging het tijdschrift door het leven als *de Revue de droit social et des tribunaux du travail/Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten*. De overgang werd verzacht door de oude titel als ondertitel te behouden. Met de naamswijziging breidde het tijdschrift 'zijn bedrijvigheid uit tot al wat betrekking heeft op het sociaal recht en de arbeidsgerechten'⁽⁵⁵⁾. Deze naamswijziging was niet toevallig om twee redenen.

Om te beginnen was het gebruik van de termen 'tribunaux du travail' en 'arbeidsgerechten' niet neutraal. Op dat ogenblik was de correcte benaming van deze instellingen immers nog steeds 'conseils de prud'hommes' en 'werkrechtshraden'. Om het ware

(50) *Bulletin des assurances* 1943, 12.

(51) *Bulletin des assurances* 1944, 8.

(52) Voor details in verband met deze moeilijkheden, zie: *Bulletin des assurances* 1945, 11; *Bulletin des assurances* 1946, 6.

(53) Het eerste nummer van de 16de jaargang omvatte zowel 1944 als 1945. Vanaf 1946 was alles weer genormaliseerd.

(54) "Bevrijding", *Jurisprudence du Louage d'Ouvrage* 1944-45, 2.

(55) "Nota van de directie", *Tijdschrift voor sociaal recht en de arbeidsgerechten* 1948, 2.

belang van deze symbolische daad te begrijpen, moeten we kort in de geschiedenis van deze bijzondere instellingen duiken ⁽⁵⁶⁾.

De werkrechtshouders zagen het levenslicht in de Franse periode: de eerste werkrechtshoudersraad werd opgericht in 1806 in Lyon en in onze gewesten kregen Gent en Brugge er een toebedeeld, respectievelijk in 1810 en 1813 ⁽⁵⁷⁾. Vanaf 1842 werden her en der nieuwe werkrechtshoudersraden opgericht ⁽⁵⁸⁾ en rond de eeuwwisseling bestreken zij bijna het hele Belgische grondgebied. Het ging om organen van en voor de wereld van nijverheid en arbeid, die complementair waren aan de gewone gerechtelijke instellingen. Op veel vlakken leken ze meer op arbitrage- en bemiddelingsorganen dan op eigenlijke rechtbanken. Om te beginnen waren de rechtshouders privépersonen uit de wereld van de arbeid: werkgevers, arbeiders, ambachtslieden, enz. Zij behandelden verder enkel geschillen die in rechtstreeks verband stonden met de wereld van de arbeid, zoals geschillen tussen werkgevers en arbeiders (over loon, opzeg, enz.) ⁽⁵⁹⁾. Centraal in de werking stond de verzoening, al kon de werkrechtshoudersraad indien nodig een bindende uitspraak doen, wat slechts sporadisch het geval was ⁽⁶⁰⁾. De werkrechtshoudersraden werden omschreven als *'familie rechtbanken'*, waar het recht slechts een beperkte rol te spelen had ⁽⁶¹⁾. Cru gesteld werden de werkrechtshoudersraden lange tijd niet ernstig genomen als rechtbank. Tekenend voor deze houding is bijvoorbeeld de beslissing in 1903 om het arbeidsongevallencontentieux niet aan de werkrechtshoudersraden, maar wel aan de vrederechters toe te kennen ⁽⁶²⁾.

Dit veranderde met de wet van 1910, toen een aantal vernieuwingen doorgevoerd werden die de werkrechtshoudersraden meer aansluiting deden vinden bij de gewone rechtbanken ⁽⁶³⁾. De belangrijkste vernieuwing was de verplichte invoering van een jurist in de werkrechtshoudersraad: wanneer de voorzitter geen jurist was, moest er auto-

(56) Zie B. DEBAENST, "Op zoek naar de leek in de werkrechtshoudersraden (1810-1867)" in D. DE RUYSSCHER, *Rechtspreken en lekenparticipatie: noodzaak of traditie?*, Maklu, 2013, te verschijnen.

(57) Over de Gentse werkrechtshoudersraad: K. PITTMOVILS, "Alledaagse arbeidsconflicten in de Gentse textielindustrie. De praktijk van de werkrechtshoudersraad in de eerste helft van de negentiende eeuw", *Tijdschrift voor sociale geschiedenis* 1995, 181-211; S. SCHOLL, *Bijdragen tot de geschiedenis der Gentse arbeidersbeweging. Deel I, Levensstandaard, werkstakingen, werkrechtshoudersraden*, Brussel, Arbeiderspers, 1957.

(58) Over de wet van 1842, zie: M. MAGITS, "De wet van 9 april 1842 houdende de oprichting van meerdere werkrechtshoudersraden: een rechtshistorische bijdrage" in M. MAGITS, G. DE LEVAL en J. LAENENS (eds.), *Liber amicorum Prof. Em. E. Krings*, Brussel, Story-Scientia, 1991, 691-701.

(59) Over het toepassingsgebied van de werkrechtshoudersraden, zie PITTMOVILS (hierboven) en P. VAN DEN EECKHOUT, "Van werkboekje tot arbeidscontract. De negentiende-eeuwse arbeidsrelaties revisited", *BTNG* 2005, 153-200.

(60) Ter illustratie, in 1844, toen 9 werkrechtshoudersraden actief waren, waren er in totaal 849 procedures. Het overgrote merendeel (745) leidde tot een verzoening. 65 procedures bleven zonder gevolg en slechts in 39 zaken werd een vonnis uitgesproken. *Hand. Kamer* 1857-58, 22 april 1858, 803.

(61) *'C'est donc véritablement à un tribunal de famille, à un tribunal arbitral que nous avons à faire, un tribunal conciliateur est surtout utile quand il concilie, et depuis le premier empire, remarquons-le, les conseils de prud'hommes ne font en Belgique que concilier; la statistique le prouve. C'est parce qu'ils ont si bien rempli cette mission qu'on veut les maintenir.'* *Hand. Kamer* 1857-58, 30 april 1858, 871.

(62) B. DEBAENST, "Een 'accident de parcours'? De bevoegdheid van de vrederechter voor arbeidsongevallen in de wet van 1903" in G. MARTYN (ed.), *Scènes uit de geschiedenis van het vrederecht/Scènes de l'histoire de la justice de paix*, Brugge, die Keure, 2011, 149-165.

(63) "Loi organique des conseils de prud'hommes 15 mai 1910", *Pas.* 1910, n° 182; P. WAUWERMANS en L.-Th. LEGER, *Les conseils de prud'hommes (commentaire doctrinal et législatif de la loi du 15 mars 1910)*, Gent, Siffer, 1910, 447 p.

matisch een 'rechtskundige bijzitter' benoemd worden, die in 1926 onder andere belast werd met de opmaak van de vonnissen ⁽⁶⁴⁾. Het waren overigens deze rechtskundige bijzitters die aan de grondslag lagen van de *Jurisprudence du travail* in 1914 en de *Jurisprudence de louage d'ouvrage* in 1929.

Deze juristen, die dagelijks professioneel werkzaam waren in de werkrechtsciraden, aanvaardden het niet langer om als het kneusje van de magistratuur aangezien te worden en zij streefden naar een gelijkwaardigheid van hun instellingen met de andere gerechtelijke instellingen. In 1946 pleitte Louis-Théodore Léger er daarom reeds voor om de werkrechtsciraden te herbenoemen als 'arbeidsrechtbanken' ⁽⁶⁵⁾. De naamswijziging van het *Jurisprudence de louage d'ouvrage* in 1948 moet dan ook aangezien worden als een duidelijk statement in de emancipatiestrijd van de werkrechtsciraden. In 1950 drukten beide hoofdredacteuren bijvoorbeeld de wens uit dat de rechtskundige bijzitters gepromoveerd zouden worden tot voorzitters, bijgestaan door de eigenlijke werkrechtsciraden als bijzitters ⁽⁶⁶⁾. In de daaropvolgende jaren zou de *Revue de droit social et des tribunaux du travail* de kwestie blijven opvolgen, totdat hun wensen met de hervorming van het Gerechtelijk Wetboek in 1967 eindelijk in vervulling zouden gaan ⁽⁶⁷⁾.

Met de naamswijziging van 1948 werd verder voor het eerst expliciet de term 'sociaal recht' in de titel opgenomen. In 'een nota van de directie' werd deze beslissing gemotiveerd ⁽⁶⁸⁾. De redactie gaf aan dat het belang van de 'maatschappelijke zekerheid' en het arbeidsrecht onbetwistbaar was en zelfs nog aangroeide. Om de ontwikkeling

(64) Art. 76 wet 9 juli 1926. A. CHOMÉ en G. LATERRE, *Les conseils de Prud'hommes: exposé et commentaire sommaire de la loi organique du 9 juillet 1926, de la loi du 25 juin 1927, supprimant certains conseils de prud'hommes, modifiant le ressort de certains autres, et établissant un conseil de prud'hommes à Hasselt, et de l'arrêté royal du 25 mars 1927 modifié par celui du 11 juillet 1927*, Brussel, Eglantine, 1927, 142 p.

(65) L.-Th. LEGER, "Conseils de prud'hommes ou Tribunaux du travail", *Jurisprudence de louage d'ouvrage* 1946, 3-7. In de praktijk waren er trouwens al enkele werkrechtsciraden in Vlaanderen die zichzelf vrijwillig 'arbeidsgerecht' of 'arbeidsgerechtshof' noemden, ook al was dit strijdig met de wet. In sommige ministeriële besluiten begon men overigens ook al deze benamingen te gebruiken. DE CUYPER, "L'avenir des Conseils de prud'hommes", *Jurisprudence de louage d'ouvrage* 1946, 50.

(66) "(...) que prochainement les Conseils de Prud'hommes soient dénommés « tribunaux du travail » et voient leurs chambres de 1re instance présidées par des juristes spécialisés ; ceci joint à la présence, à leurs côtés, d'un « jury permanent » composé par des pairs de justiciables, présentera le maximum des garanties et des avantages incontestables." R. GEYSEN en L.-Th. LEGER, "Vers les tribunaux du travail (Loi du 18 mars 1950)", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1950, 87.

(67) Over die hervormingen in het tijdschrift en de opvolging en bespreking ervan, zie: R. GEYSEN, "Les juridictions du travail. Réorganisation et compétence", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1949, 97-102 en 129-134; E. THOMAS, "Faut-il transformer les Conseils de prud'hommes en tribunaux du travail", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1951, 77-85; J. FÉLIX, "Les tribunaux du travail. Propositions de réforme", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1951, 173-178; P. BRASSEUR, "Les tribunaux du travail. Information sur la situation actuelle de la question dans le domaine législatif", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1955, 201-204; P. BRASSEUR, "Les tribunaux du travail et la proposition 86 de M. Major", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1955, 41-48; P. BRASSEUR, "Juridictions du travail. L'embarras du choix", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1956, 249-256. P. BRASSEUR, "Tribunaux du travail. Le point de vue de l'assesseur juridique", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten*, 1957, 106-108; E. BRASSEUR, "La réforme judiciaire et les tribunaux du travail", *TSR* 1965, 145-149; B. DUBOIS en E. CLAEYS-LEBOUCQ, "De arbeidsgerechten. De hervorming van de arbeidsgerechten in België", *TSR* 1969, 146-206.

(68) "Nota van de directie", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1948, 2.

ervan van nabij te volgen beoogde het tijdschrift '*juridische studiën en kritieken te publiceren, alsook een doelmatige documentatie*'. Concreet zouden een aantal rubrieken ontwikkeld worden, zoals doctrinaire bijdragen van specialisten, rechtspraak van de arbeidsgerechten met kritische nota's en referenties, ontleding en samenvattingen van sociale wetgeving, een kritisch overzicht van de vonnissen die in andere tijdschriften opgenomen waren, documentatie over de stand en de evolutie van het sociaal recht in het buitenland en een bibliografie van boeken en tijdschriftartikelen.

Het was de eerste keer dat een tijdschrift zo de nadruk legde op 'het' sociaal recht. Tot dan hadden de 'sociaalrechtelijke tijdschriften' immers steevast een finaliteit die anders of ruimer was dan het zuivere sociaal recht. Zo hadden de overheidspublicaties, zoals het arbeidsblad, vooral een administratieve finaliteit, zoals het verspreiden van allerhande relevante gegevens in verband met de wereld van arbeid, waaronder bijvoorbeeld ook sociale wetgeving. Een tweede reeks tijdschriften, zoals de *Revue des questions de droit industriel et des accidents du travail*, had dan weer het '*droit industriel*' als uitgangspunt. Dit '*industriële recht*' omvatte weliswaar het sociaal recht, maar het viel er zeker niet mee samen (patenten bijvoorbeeld hebben niets met sociaal recht te maken, maar behoren tot het intellectueel eigendomsrecht). Hun doelpubliek omvatte industriële en gespecialiseerde juristen, die beroepshalve geïnteresseerd waren in het sociaal recht, maar niet exclusief. Een derde reeks tijdschriften waarin het sociaal recht ruim aan bod kwam, waren de verzekeringstijdschriften, zoals het *Bulletin des assurances*. Na de wet op de arbeidsongevallen van 1903 waren de sociale verzekeringen tot grote bloei gekomen, wat verklaart dat zij een belangrijke plaats innamen onder de ruimere noemer verzekeringen. De twee opeenvolgende initiatieven van Louis-Théodore Léger ten slotte, vertrokken vanuit de werkrechtshouders en hun werking⁽⁶⁹⁾, wat op dat ogenblik niet samenviel met het toepassingsgebied van het sociaal recht⁽⁷⁰⁾.

De verklaring hiervoor schuilt in het feit dat het sociaal recht als afzonderlijke rechtstak slechts na de Tweede Wereldoorlog langzaam maar zeker tot volle wasdom kwam⁽⁷¹⁾, mede dankzij de toenemende aandacht van de universiteiten. In 1948 werd zo aan de universiteit van Luik een '*Centre interfacultaire du Travail*' opgericht⁽⁷²⁾. In 1951 zag het '*Institut supérieur du travail*' het licht aan de universiteit van Leuven, met drie afdelin-

(69) In 1914 luidde het als volgt: 'De werking van de nieuwe instelling kan dan ook als volgt omschreven worden: het bijeenbrengen en verzamelen van alles wat tot het arbeidsveld van de raden behoort, het bestudeeren der wetten welke zij moeten toepassen, het bestudeeren van haar eigen inrichting, het verklaren van hare rechtspleging, het bestudeeren van het sociaal midden wiens belangen haar toevertrouwd werden, enz.' L.-Th. LEGER, "De arbeidsrechtbanken", *Jurisprudence du Travail* 1914, 3; eveneens geciteerd in: L.-Th. LEGER, "Een verjaardag", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1948, 5.

(70) Zoals reeds aangehaald behoorde het arbeidsongevallencontentieux bijvoorbeeld tot de bevoegdheid van de vrederechters en niet van de werkrechtshouders.

(71) Er kan bijvoorbeeld gewezen worden op de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders, die de basis vormde voor de ontwikkeling van de sociale zekerheid in ons land. Zie hierover: G. VAN THEMISCHE, *De beginjaren van de sociale zekerheid in België 1944-1963*, Brussel, 1994; M. STROOBANT (ed.), *50 jaar Sociaal Pact*, Antwerpen, 1995; D. LUYTEN en G. VAN THEMISCHE (eds.), *Het Sociaal Pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen. Acta van het historisch luik van het colloquium '50 jaar sociaal pact'*, Brussel, 1995.

(72) "Informations", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1948, 192.

gen⁽⁷³⁾. Het daaropvolgend jaar werd in Brussel het *Interuniversitair instituut voor sociaal recht* opgericht⁽⁷⁴⁾. Dit instituut, dat de Belgische specialisten inzake sociaal recht verzamelde, had de studie en het wetenschappelijk onderzoek inzake sociaal recht (arbeidsrecht en socialezekerheidsrecht) tot doel. Op 22 november 1952 organiseerde het zijn eerste interuniversitaire studiedag⁽⁷⁵⁾, een succesvol initiatief dat de komende jaren trouw herhaald werd⁽⁷⁶⁾. Interessant is dat het *Tijdschrift voor sociaal recht en de arbeidsgerechten* hiervan in de jaren 1950 uitgebreid verslag deed: het vijfde nummer werd telkens integraal gewijd aan de studiedag, met een publicatie van de lezingen en bijhorende observaties.

De man die de dubbele marsrichting van het tijdschrift als geen ander belichaamde was medehoofdredacteur Raymond Geysen. In veel opzichten was hij de *'right man at the right place at the right moment'*⁽⁷⁷⁾. Enerzijds had hij een achtergrond bij de werkrechtshouders: in 1945 werd hij rechtskundig bijzitter bij de werkrechtsraad van Antwerpen, in 1949 kamervoorzitter bij het arbeidsgerecht van beroep en in 1959 voorzitter van het arbeidsgerecht van beroep van Antwerpen. Anderzijds had Geysen ook de nodige contacten met de academische wereld: van 1946 tot 1949 was hij assistent en vervolgens lid van het *Instituut voor economisch en sociaal onderzoek* van de KULeuven, waar hem in 1962 een onderwijsopdracht in de licentie sociaal recht toevertrouwd werd. Hij stond verder mee aan de wieg van het bovenvermelde *Interuniversitair instituut voor sociaal recht*, waarvan hij in 1952 de eerste secretaris werd. Ook op wetenschappelijk vlak was Geysen een autoriteit, dankzij zijn talloze publicaties op het gebied van het sociaal recht⁽⁷⁸⁾, zoals zijn overzichten van arbeidsrechtspraak⁽⁷⁹⁾ en zijn bijdragen in *Les Nouvelles*⁽⁸⁰⁾.

(73) Het ging om een licentie in de sociale arbeidswetenschappen, een licentie in arbeidsorganisatie en een licentie in arbeidsgeneeskunde. "Informations - Berichten", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1951, 245-246.

(74) "Informations - Berichten", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1952, 100-101.

(75) "Informations - Berichten", *Tijdschrift voor sociaal recht en van de arbeidsgerechten* 1953, 38-39.

(76) Respectievelijk op 18 april 1953, 27 maart 1954, 21 mei 1955, 2 juni 1956, 15 juni 1957, 30 mei 1959, 14 mei 1960. De verslagen van de studiedag van 1961 werden gepubliceerd, maar de datum wordt niet vermeld. Vanaf 1962 vonden we geen sporen meer terug van deze studiedagen.

(77) Over Raymond Geysen, zie: W. REYNDERS, "Editoriaal. Tijdschrift voor sociaal recht: het verhaal van een mens", *TSR* 1988, 4-5.

(78) Enkele voorbeelden: R. GEYSEN, *De contracten der arbeiders, bedienden, werklieden, schippers, zeelieden en de arbeidsgerechten. Wetgeving, commentaar, rechtsleer, rechtspraak (1921-1946)*, Antwerpen, 1947; R. GEYSEN, *Bibliographie internationale de droit social*, Brussel, 1950; F. VAN GOETHEM en R. GEYSEN, *Arbeidsrecht*, Antwerpen, 1951.

(79) Het eerste rechtspraakoverzicht verscheen in 1949 en omvatte de periode 1922-1948. R. GEYSEN, *Jurisprudence du travail (1922-1948) avec notes critiques*, Brussel, 1949. Daarna verschenen de overzichten per vijf jaar. R. GEYSEN, *Jurisprudence du travail (1949-1955) avec notes critiques/Arbeidsrechtspraak (1949-1955) met critische nota's*, Brussel, 1956; R. GEYSEN, *Jurisprudence du travail (1955-1960) avec notes critiques/Arbeidsrechtspraak (1955-1960) met critische nota's*, Brussel, 1961; R. GEYSEN, *Jurisprudence du travail (1961-1965) avec notes critiques/Arbeidsrechtspraak (1961-1965) met critische nota's*, Brussel, 1966; R. GEYSEN, R. VAN DE PUT e.a., *Jurisprudence du travail (1966-1970) avec notes critiques/Arbeidsrechtspraak (1966-1970) met critische nota's*, Brussel, 1972; R. GEYSEN, A. TRINE en W. REYNDERS, *Jurisprudence du travail (1971-1975)/Arbeidsrechtspraak (1971-1975)*, Leuven, 1978; R. GEYSEN, A. TRINE e.a., *Jurisprudence de la sécurité sociale 1971-1975/Rechtspraak van sociale zekerheid: 1971-1975*, Leuven, 1978.

(80) R. GEYSEN, "Les contrats de travail" in *Les nouvelles: corpus juris Belgici. Droit social 1*, Brussel, 1953, 15-428; R. GEYSEN, "Le contrat d'emploi" in *Les Nouvelles: corpus juris Belgici. Droit social 1*, Brussel, 1953, 431-505.

Geysen is degene die het tijdschrift in de richting van het sociaal recht geduwd heeft. Dit werd nog duidelijker na het overlijden van zijn medehoofdredacteur en stichter Louis-Théodore Léger in 1961: vanaf het daaropvolgende jaar werd het tijdschrift niet alleen uitgegeven door Larcier, maar liet men ook het bijvoegsel 'en van de arbeids-gerechten' vallen, waardoor het zijn huidige naam *Tijdschrift voor Sociaal Recht* kreeg. De volgende twee decennia hield Geysen het roer stevig in handen, tot 1988, toen hij opgevolgd werd door Walter Reynders⁽⁸¹⁾. Geysen heeft zonder enige twijfel zijn stempel gedrukt op de geschiedenis van het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* en, bij uitbreiding, van het sociaal recht in België in het algemeen⁽⁸²⁾.

De grote breuk kwam evenwel enkele jaren later, in 1994, toen het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* verkaste van Larcier naar die Keure. Het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* 'nieuwe uitgave' kreeg ook inhoudelijk en vormelijk een totaal nieuwe stijl. Het werd een echt 'professorentijdschrift': 'Het *Tijdschrift voor Sociaal Recht NIEUWE STIJL* wil zich dan ook, rond het universitaire milieu, vooral profileren als een doctrinetijdschrift. De selectie van rechtspraak en het verspreiden van eenvoudige documentaire commentaren worden veeleer aan andere tijdschriften overgelaten'⁽⁸³⁾. Het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* was op dat ogenblik immers allang niet meer het enige 'tijdschrift gespecialiseerd in sociaal recht'. In 1959 ontstond bijvoorbeeld het *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, naar aanleiding van de oprichting van het autonoom ministerie van Sociale Voorzorg⁽⁸⁴⁾ en in 1970 zag het *Journal des Tribunaux de Travail* het levenslicht, als reactie op de inwerkingtreding van de nieuwe arbeidsgerechten. Het zou mij te ver voeren om de gehele naoorlogse geschiedenis van de sociaalrechtelijke tijdschriften in België hier in detail uit de doeken te doen: dit vormt beter het voorwerp van een afzonderlijke bijdrage.

BESLUIT

Het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* heeft een boeiende ontstaansgeschiedenis die nauw samenhangt met de ontwikkeling van het modern sociaal recht in België. Het '*droit nouveau*' kwam niet alleen aan bod in de eigentijdse algemene juridische tijdschriften, maar leidde rechtstreeks en onrechtstreeks ook tot het ontstaan van een aantal nieuwe, gespecialiseerde tijdschriften: overheidspublicaties van het ministerie van Nijverheid en Arbeid, tijdschriften inzake industrieel recht, verzekeringstijdschriften en het tijdschrift van de werkrechtshouders. Alhoewel het sociaal recht in deze publicaties in aanzienlijke mate aan bod kwam, hadden de vroege 'sociaalrechtelijke' tijdschriften telkens toch een andere finaliteit die niet volledig samenviel met 'het' sociaal recht. Het was pas na de Tweede Wereldoorlog dat een van deze tijdschriften, het huisblad van de werkrechtshouders, zich steeds meer expliciet begon toe te leggen op het sociaal recht, om zo uit te groeien tot het huidige *Tijdschrift voor Sociaal Recht*.

Wanneer de redactie in 1994 schreef dat het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* het levenslicht zag in 1913 en dat het daarmee 'het oudste Belgische Tijdschrift gespecialiseerd in sociaal recht' was, beging zij twee slordigheden. Om te beginnen was de correcte

(81) TSR 1988.

(82) A. TRINE, "Jalons pour l'histoire d'une Revue", TSR 1988, 45-52.

(83) "Een nieuw tijdschrift", TSR 1994, 1.

(84) "Woord vooraf bij het eerste nummer van de vijftigste jaargang", BTSZ 2008, 5.

stichtingsdatum niet 1913, maar wel 1 mei 1914. Enkele jaren eerder, in 1988, had men het overigens wel nog juist ⁽⁸⁵⁾. Waarschijnlijk ligt de koerswijziging in 1994, met een quasi volledig vernieuwde redactie, aan de oorsprong van deze lapsus. Illustratief voor de breuk met het verleden is ook het feit dat het overlijden van Raymond Geysen, toch gedurende vier decennia de sterke man van het tijdschrift, in 1997 onopgemerkt voorbijging ... ⁽⁸⁶⁾ De tweede slordigheid schuilt erin dat de onmiddellijke voorloper van het *Tijdschrift voor Sociaal Recht* in 1914 helemaal niet 'gespecialiseerd in sociaal recht' was, maar wel in de werkrechtsciraden. Die specialisatie inzake sociaal recht gaat slechts ten vroegste terug tot 1948.

Deze historische details terzijde vormt 2014 een bijzonder jaar voor het *Tijdschrift voor Sociaal Recht*. Het is niet alleen honderd jaar geleden dat de directe voorloper gesticht werd door Louis-Théodore Léger (of 85 jaar te tellen vanaf de wederopstanding in 1929), bovendien bestaat het *Tijdschrift voor Sociaal Recht NIEUWE STIJL* twintig jaar. Het is de bescheiden hoop van deze auteur dat dit meervoudig lustrum aanleiding mag geven tot een grondige reflectie en dat deze bijdrage daar een steentje toe bijgedragen heeft.

---

(85) 'En effet, elle fut fondée en mai 1914 par L.-Th. Léger (...)' A. TRINE, "Jalons pour l'histoire d'une Revue", *TSR* 1988, 45.

(86) Raymond Geysen overleed op 6 augustus 1997.

Zie: www.kuleuven.be/communicatie/evenementen/Protocol/overlijdens/archief/archief_199697.